

daad en gedachte

**ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD**

32-ste JAARGANG, NUMMER 8, AUGUSTUS 1996

ISSN 1381-5199

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

GEEN OUDE STRIJDVORM MEER MAAR OOK NOG GEEN NIEUWE

Over de betekenis van de actie der Liverpoolse dokwerkers

“Welke vorm het verzet van de arbeiders zal aannemen, hangt af van de gegeven situatie en van de wijze waarop de strijd verloopt. In geen geval worden de strijdvormen door ‘leiders’ bepaald . . .”

DE WOORDEN die wij als motto boven dit artikel plaatsen zijn ontleend aan een serie beschouwingen naar aanleiding van de actie der Liverpoolse dokwerkers, geschreven door iemand die het conflict zeer nauwlettend en van zeer nabij heeft gevolgd. In het juninummer van *Daad & Gedachte* hebben wij over de strijd van de arbeiders in de desbetreffende Britse haven het een en ander meegedeeld en aangekondigd, dat wij er op zouden terugkomen zodra we in het bezit zouden zijn van nieuwe bijzonderheden.

Helaas hebben die ons tot dusver niet bereikt. Het verloop van het conflict is ons niet duidelijk als gevolg van de uiterst vage en soms wat tegenstrijdige berichtgeving. Wel ontvingen wij de beschouwingen waarvan wij zojuist spraken. Ze zijn, met kleine tussenpozen, op diverse tijdstippen geschreven toen de strijd van de Liverpoolse havenarbeiders nog volop aan de gang was en de allerlaatste beschouwing dateert al van enige maanden geleden. Actuele betekenis hebben zij derhalve niet, wel echter een algemene. De schrijver onderzoekt namelijk in hoeverre de Liverpoolse dokwerkers strijdmethoden toepassen waaruit iets te concluderen valt over het verleden en de toekomst van de arbeidersbeweging.

Wij kunnen onmogelijk zijn zeer uitvoerige, vele bladzijden tellende reeks artikelen in z'n geheel afdrukken. We vinden echter zijn standpunten interessant genoeg om ze in beknopte vorm weer te geven. Alvorens daartoe over te gaan, vooraf enkele mededelingen omtrent de auteur. Hij verklaart namelijk nadrukkelijk dat hij niet behoort tot enigerlei stroming, partij of groep. Hij blijkt voorts de vakbeweging te zien als een instituut, dat de verkoop van de arbeidskracht regelt, een instituut dat er zorg voor draagt dat de meerwaardeproductie ongestoord voortgang kan vinden. Tenslotte toont hij zich bepaald geen bewonderaar van wat hij ‘de traditionele linkerkzijde’ noemt.

Haar verwijt hij min of meer, dat zij totaal niets begrepen heeft van hetgeen de geschiedenis van de klassenstrijd laat zien. Hij verwijt haar ook, dat zij bij conflicten met

leuzen en zogenaamde 'adviezen' voor de dag komt, die ver af staan van wat de arbeiders bezig houdt en niets te maken hebben met hun dagelijks leven, hun arbeidsomstandigheden en hun denkwereld. In aansluiting daarop betoogt hij ook, dat de zogenaamde 'solidariteit' met strijdende arbeiders, die 'linkse' groepen of partijen luidkeels plegen uit te kramen, in werkelijkheid niets voorstelt, omdat hun 'solidariteit' alleen maar op papier en uit woorden bestaat. Hij hekelt ook de 'onkunde' van een bepaalde tot de 'linkerzijde' behorende groep, die van een "staking" in Liverpool spreekt en niet schijnt te weten, dat het gaat om een scherpe actie tegen een aantal ontslagen, die tot een uitsluiting heeft geleid.

Zijn hierboven reeds weergegeven opvatting omtrent de vakbeweging brengt met zich mee, dat hij het volstrekte onzin vindt om de arbeiders 'toe te roepen' dat zij volledig en in ieder opzicht met de vakbeweging moeten breken. Dat is naar zijn mening de verkondiging van een "zuiver" standpunt, dat in de praktijk het doel voorbij schiet en bovendien geen rekening houdt met de gecompliceerde werkelijkheid.

De ervaring, betoogt hij, heeft de arbeiders heus wel geleerd wat zij van een vakbond wel en niet te verwachten hebben. Dat zij desondanks nog volgens de traditie aan de vakbond hechten is slechts schijnbaar hiermee in tegenspraak. Als het tot strijd komt speelt de werkelijkheid een veel grotere rol dan de illusie. En bovendien - en dat toont naar zijn inzicht het conflict in Liverpool heel duidelijk - weten de arbeiders van de vakorganisatie soms ook bij een zelfstandige strijd een handig gebruik te maken. Ze keren zich dan weliswaar niet tegen de vakbeweging, maar ze **h a n d e l e n** zoals zij willen en niet zoals de bond zou willen.

De schrijver van de beschouwingen keert zich ook op een ander punt nog tot een bepaalde groep van de 'linkerzijde'. De groep in kwestie liet namelijk scherpe kritiek horen op het feit, dat de voornaamste woordvoerder van het actiecomité in Liverpool - over welk comité wij aanstonds nader komen te spreken - een bekende stalinist is. Hierover zegt onze artikelschrijver: De ideologie is niet belangrijk. Er wordt niet gestreden op grond van deze of gene politieke overtuiging. Het gaat bij de strijd om bepaalde belangen. Wat Dick of Harry, John of Bill persoonlijk denken speelt helemaal geen rol en komt niet aan de orde. Ook een stalinistische arbeider strijdt niet als stalinist, maar als arbeider en dat of hij wil of niet. In de bewuste man hebben zijn medewerkers vertrouwen, een vertrouwen dat niet gebaseerd is op diens stalinist zijn.

Het conflict in de haven van Liverpool draait om de door de Mersey Docks and Harbour Company beoogde reorganisatie en flexibilisering van de arbeid. In de beschouwingen die wij hier bespreken wordt uitvoerig uiteengezet hoe tengevolge van nieuwe technieken de havenarbeid sterk van karakter is veranderd en hoezeer deze veranderingen ook tot het ontstaan van een nieuw soort havenarbeiders hebben bijgedragen. Er is, zo zet hij uiteen, in belangrijke mate sprake van individualisering. Er heeft een ontwikkeling plaats gevonden, die de oude en beproefde methoden van de vakbeweging en haar wijze van optreden, totaal ondeugdelijk hebben gemaakt.

Vroeger was het zo, dat de bond een staking uitriep, de arbeiders dan naar huis werden gezonden en de 'leiding' besliste wat er gebeuren moest. Maar om diverse redenen gaat het zo niet meer. In een nog niet eens zo heel ver verleden was er doorgaans sprake van een staking bij één bepaald bedrijf of één bepaalde bedrijfstak. Inmiddels zijn de bij de productie en dienstverlening betrokken bedrijven in zo grote mate met elkaar verbonden, dat arbeidsconflicten niet meer tot één bepaald bedrijf of één beperkt zijn. Dat heeft ook zijn consequenties.

Voor wat Groot-Brittannië betreft: hier heeft de vakbeweging te maken met het feit,

dat arbeiders van zeker soort bedrijf niet bij een ander soort bedrijf mogen posten. Als de actievoerenden zich hiertoe genooddaakt voelen, kan de bond hun staking niet officieel verklaren. Wat in Liverpool de bond in kwestie - de allesbehalve militante Transport & General Workers Union - onder druk van de achterban en een groot deel van het publiek in dit industriegebied wel gedaan heeft is lokaliteiten en andere voorzieningen ter beschikking van de actievoerenden stellen.

Zoals gezegd, we kunnen de teksten van onze Britse waarnemer niet volledig weer-geven. Wat hij beschrijft is een strijd die gedeeltelijk met oude methoden wordt ge-voerd, gedeeltelijk - zeer gedeeltelijk - met methoden die bij de situatie van nu zijn aangepast. Hij noemt het een beweging, die niet meer de oude, maar ook niet de nieu-we beweging van de arbeiders is, maar "iets daar tussenin". Uit heel zijn uiteenzetting valt af te leiden, dat hij een nieuwe beweging houdt voor iets dat onherroepelijk komt, komen m o e t vanwege de door de techniek geschapen maatschappelijke ontwikke-ling. Dat hetzij in een nabije, hetzij in een iets verder verwijderde toekomst. De nieuwe beweging die hij zich ziet aftekenen is niet iets dat het ontstaan dankt aan een bepaald i d e e , maar aan de noodzakelijkheid waarvoor de arbeiders zich gesteld zien.

Deze noodzakelijkheid - we geven met eigen woorden de uiteenzettingen van de Britse waarnemer weer - is onder meer een gevolg van de individualisering. Vroeger werkte een ploeg dokwerkers aan het laden of lossen van een schip. Nu - gemakshalve versimpelen we de situatie een beetje - doet één kraanmachinist het. Wat moet er ge-beuren als er actie moet worden gevoerd? Nu de arbeiders veel minder in ploegen sa-men en bij elkaar werken, dienen er gezamenlijke vergaderingen van stakers of actie-voerenden te worden gehouden. Dat is iets anders dan thuis moeder de vrouw helpende stakers en bondsbestuurders die beslissen. En op die vergaderingen komen ook de vrouwen en anderen, die zich betrokken voelen.

In de beschouwingen die wij behandelen worden allerlei zaken geschetst, die bij vroegere conflicten ook al eens te zien waren. Om een voorbeeld te noemen: de vrou-wencomité's, zoals ze ook werden gevormd tijdens de grote mijnwerkersstaking van 1984-1985, die op allerlei manieren hulp boden. Waarop de schrijver ook wijst is het verschil in de manier van posten.

De haven van Liverpool is groot en zij heeft vele toegangswegen. Om die reden kan zij niet volledig met postenden worden afgegrensd. Er zijn bij dit conflict dus nu eens postenden hier en dan weer daar. De politie kan daar minder goed tegen optreden en bovendien - zo zegt de schrijver - zou bij een volledige afgrensding van de haven met groot machtsvertoon door leger en politie worden ingegrepen. De moderne machts-middelen maken het voor de arbeiders moeilijk daar weerstand tegen te bieden. Dat is in de jongste tijd gebleken. Maar nu eens hier en dan weer daar posten heeft een mo-reel effect waartegen weinig kan worden ondernomen. Doch dat effect kan een vak-bonds bureaucratie niet teweeg brengen.

Het actiecomité in Liverpool bestaat uit shopstewards. In zijn beschouwingen laat de Britse schrijver ervan niet de minste twijfel erover bestaan, dat hij de shopstewards al gedurende een hele tijd als de typische marionetten van de vakbeweging ziet, wat in het verleden wel eens anders was. Bij dit conflict echter, zo constateert hij, gedragen de shopstewards zich volstrekt onafhankelijk. Ze handelen werkelijk overeenkomstig de belangen van de arbeiders. Dat ze veelal nog een 'taal' spreken die niet van veel kritiek op de vakbeweging getuigt, zegt volgens hem niets.

Het is de 'taal' die de arbeiders zelf ook spreken. En bovendien het komt niet daar-op aan , maar op wat de shopstewards en de arbeiders doen.

Als voorbeeld van nieuw optreden noemt de auteur van de hier behandelde teksten ook de belegering van de villa's van de havenbaronnen, een belegering die wij in ons juninummer reeds hebben vermeld.

Vanzelfsprekend rijst de vraag of de beschouwingen niet getuigen van een te groot optimisme voor wat betreft het ontstaan van nieuwe strijdmethoden en van iets nieuws dat de plaats kan en zal innemen van de traditionele vakbeweging. Discussie daarover is mogelijk. Maar de auteur uit zich af en toe ook zeer terughoudend en voorzichtig, maar laat niet na te wijzen op de onvermijdelijkheid van andere strijdvormen ten gevolge van de ontwikkeling van het kapitalisme. Niet alleen de oude strijdvormen maar ook de oude vormen van organisatie blijken - zo betoogt hij - niet meer bij de huidige organisatievormen van het kapitaal te passen. Bedacht kunnen en zullen die nieuwe vormen niet. Ze zullen tevoorschijn komen zoals ze gedeeltelijk - o.a. in Liverpool - al te voorschijn zijn gekomen. Dat de traditionele 'linkerzijde' ze niet ziet, komt volgens hem doordat deze haar opvattingen op de werkelijkheid projecteert inplaats van de opvattingen omtrent de klassenstrijd uit de werkelijkheid af te leiden.

Tot besluit willen wij opmerken, dat de opvattingen waarvan de schrijver van deze teksten blijk geeft, in heel veel opzichten overeenkomen met die van ons. Op enkele punten zijn er, menen wij, toch wel enkele kleine verschillen, die o.a. verband houden met het wezen van wat we de 'oude arbeidersbeweging' kunnen noemen. Aangezien de schrijver meedeelt, dat hij zijn opvattingen in volgende beschouwingen nog nader uiteen zal zetten, menen wij er niet beter aan te doen dan in een van de volgende nummers van D & G op zijn standpunten terug te komen.

- o -

OVER DE POLITIEK DER SPAANSE ANARCHO-SYNDICALISTEN

IN DE Franse editie van *Echanges* (nr. 81) schreef onlangs een van onze Franse vrienden dat in de meidagen van 1937 - toen de arbeiders van Barcelona zich in het telefoongebouw verschanst hadden en met de wapenen in de hand probeerden een zowel tegen de CNT als tegen de POUM gericht slinks optreden van de bolsjewisten te verhinderen - de anarcho-syndicalistische CNT verraad pleegde tegenover de Spaanse massa.

Naar onze mening kan het optreden van de CNT, of liever gezegd natuurlijk: het optreden van de leiding der CNT, niet met het woord "verraad" worden beschreven. Waarmee men hier namelijk te maken had, was niets anders dan een optreden dat volstrekt logisch voortvloeide uit het wezenlijke karakter van de CNT en de rol die zij speelde in de maatschappelijke ontwikkeling van Spanje. Zij pleegden geen verraad, zij handelden alleen geheel anders dan haar aanhangers en haar sympathisanten ten onrechte meenden te mogen verwachten.

Heel in het begin van deze eeuw schreef de Franse auteur Georges Sorel: ". . . de kroniekschrijvers en de acteurs in het historisch drama zijn niet in staat datgene te zien wat pas veel later als het wezenlijke van het gebeuren zal worden verstaan"¹.

1) Georges Sorel, *Réflexions sur la violence* (Beschouwingen over geweld), derde druk (1912), blz. 67. Dat wij Sorel citeren wil niet zeggen, dat wij het in alle opzichten met hem eens zijn. Maar hij deed ontegenzeggelijk meer dan eens voortreffelijke uitspraken.

In zijn inleiding bij hetzelfde boek verklaarde hij: "Het anarcho-syndicalisme is, anders dan veel mensen geloven, niet de allereerste, nog primitieve vorm van de arbeidersbeweging [. . .] Het ontstond veeleer uit een streven naar sociale verbetering, waarvan de woordvoerders het betreden van burgerlijke paden alleen maar hebben vertraagd."

Het zijn belangrijke uitspraken. De eerst geciteerde heeft, menen wij, algemene geldigheid. De tweede is in het bijzonder van toepassing op het anarchisme en op het anarcho-syndicalisme en derhalve ook op de CNT. Immers de grote invloed en betekenis die deze twee bewegingen zowel in Spanje als in Italië en gedurende een bepaalde periode tot op zeker moment ook in Frankrijk bezaten valt hieruit te verklaren dat de sociaal-economische ontwikkeling van de drie genoemde landen met elkaar te vergelijken viel.

Het program van de Spaanse CNT vertoont heel duidelijk de invloed van Proudhon; maar dat niet omdat de Catalaanse schrijver Pi Y Margall de werken van Proudhon destijds in het Spaans vertaalde en evenmin is er van toeval sprake. De oorzaak hiervan is gelegen in deze omstandigheid, dat in de eerste helft van de twintigste eeuw de Spaanse samenleving in vele opzichten geleek op de Franse samenleving uit het midden van de negentiende eeuw, de samenleving temidden waarvan Proudhon leefde en werkte en temidden waarvan hij zich een kind van zijn tijd toonde.

Omtrent de oorzaak van de invloed die Bakoenin zowel op Spanje als (in ietwat mindere mate wellicht) op Italië heeft uitgeoefend kan hetzelfde worden gezegd. Wat Spanje betreft, sociaal en economisch was het tot ver in onze eeuw een land waar de maatschappelijke ontwikkeling was achtergebleven bij die in andere landen, in het bijzonder bij die in West-Europa. Niet voor niets placht men destijds te zeggen, dat Europa ophield achter de Pyreneeën. Juist om die reden vonden de denkbeelden van Proudhon en van Bakoenin er een vruchtbare bodem.

Zowel voor het tsaristische Rusland als voor het Spanje van de Bourbons met zijn grootgrondbezit, zijn aristocratie en de grote macht van de katholieke kerk aldaar, gold dat er pas de eerste schreden op de weg naar een modern kapitalisme waren gezet. Frankrijk was in de 19e eeuw nog maar ietsje verder op die weg gevorderd. De tijdgenoten die zich in die drie landen verzetten tegen de bestaande orde hielden de klassenstrijd die zich voor hun ogen afspeelde voor een conflict, dat in de toekomst tot grote veranderingen zou leiden. Zij meenden de getuigen dan wel de deelnemers te zijn van een beweging die streefde naar de omverwerping van het kapitalisme. In werkelijkheid kon de strijd alleen maar uitlopen op de verdwijning van verhoudingen die een anachronisme waren geworden, die zichzelf hadden overleefd, die niet meer pasten bij de aan de gang zijnde ontwikkeling.

In de plaats van de oude verhoudingen dienden zich nieuwe aan die beter pasten bij de tijdsomstandigheden en de nieuwe productieverhoudingen. Terwijl ze op weg waren naar deze of gene vorm van kapitalisme dienden de betrokkenen zich aan als 'de soldaten' van een proletarische revolutie ofschoon ze in feite de 'soldaten' van een burgerlijke omwenteling waren. Om hier nogmaals met de woorden van Sorel te spreken: de acteurs in het historisch drama zijn niet in staat datgene te zien wat pas veel later voor het wezenlijke wordt gehouden.

Wat men ook veel later pas goed kan onderscheiden, is het ware karakter van de dingen en hun onvermijdelijkheid. Hoe duidelijker dan tevens valt waar te nemen, dat de strijdenden zó handelen als overeenkomt met hun werkelijke historische rol. Men heeft dat al heel duidelijk kunnen zien in het bolsjewistische Rusland na 1917, maar elders ook, zeker in Spanje.

Toen de in 1931 ontstane burgerlijke republiek pas op de plaats maakte, verklaarde de top van de CNT stap voor stap datgene tot revolutionaire noodzakelijkheid wat de burgerlijke revolutie dringend vereiste. Dit om geen andere reden, dan dat men zich midden in een burgerlijke omwenteling bevond. Kleine stappen van dit soort waren al voor 1931 gezet; de zich onmiskenbaar aandienende revolutie wierp haar schaduwen vooruit. De grootste stap werd door de CNT gezet op haar in Saragossa gehouden congres in mei 1936, dat wil zeggen nog vóór de opstand der franquisten in juli van hetzelfde jaar.

De Spaanse auteur César Lorenzo, grondig kenner van het anarcho-syndicalisme in zijn land, heeft dat congres van Saragossa gekarakteriseerd als "de grote buiteling voor het begin van het drama" en sprak in dat verband van een "buitengewoon belangrijk congres"². We zijn het daarmee eens, maar we betreuren het dat de door hem uitvoerig weergegeven discussies die op dat congres plaats vonden op zeer formele wijze zijn beschreven zonder dat hij zich verdiept heeft in de achtergronden. De maatschappelijke, politieke en historische ontwikkelingen, die bij alles de grootst mogelijke rol speelden, komen niet aan bod.

Lorenzo is ongetwijfeld een buitengewoon scherp en scherpziend criticus van de CNT. Maar hij beschouwt de politiek die de anarcho-syndicalisten tussen 1936 en 1939 - dus tijdens de burgeroorlog - hebben gevoerd als de directe uitvoering van de besluiten van Saragossa. Daarmee zet hij de werkelijke verhoudingen op hun kop.

Niet de gang van zaken op het congres van Saragossa besliste over doen en laten van de CNT in de periode die er op volgde. Dat wat zich in mei 1936 al aan de horizon aftekende - de verkiezingsuitslag van februari '36, de overwinning van het Volksfront en de voortdurende groter wordende dreiging van een 'rechtse' contra-revolutie - bepaalde de gang van zaken op het genoemde congres. Het Spaanse decor was gewisseld, het doek rees voor het volgend bedrijf. Inderdaad was Saragossa als het ware een voorspel, maar niet het voorspel van een 'verraad'. Het bedrijf dat men te zien kreeg bracht het einde van een illusie, het einde van een mythe. Over een dergelijke mythe sprak, jaren eerder al, Sorel toen hij verklaarde, dat het anarcho-syndicalisme niet datgene was waar velen het voor hielden.

De voedingsbodem van het anarcho-syndicalisme was niet een maatschappij zoals men in Engeland aantrof, land waar de wieg van het moderne kapitalisme stond. Het anarcho-syndicalisme kwam tot ontwikkeling in een samenleving die nog niet volslagen kapitalistisch was. De mannen en vrouwen die de achterban van de anarcho-syndicalistische beweging vormden, verkeerden in de ban van een mythe, een voorstelling van zaken die niet overeenkwam met de werkelijkheid, maar waaraan zij de kracht ontleenden om de strijd te voeren die aan de orde was.

Toen het decor veranderde, toen er met andere woorden nieuwe productieverhoudingen tot ontwikkeling kwamen, een ander soort klassentegenstelling zichtbaar werd en er zich derhalve een ander type van sociale conflicten aandienende, was het anarcho-syndicalisme ten dode opgeschreven. De samenleving had geen behoefte meer aan een beweging die zich tegen de resten van het feodalisme keerde maar daarbij de van onderop te vormen arbeidersdemocratie in haar vaandel schreef. Wat de geleidelijk vrijzende kapitalistische samenleving nodig had, was een beweging die in staat was de koop en verkoop van de waar arbeidskracht zo te organiseren als nodig en vereist was

2) César M. Lorenzo, *Les anarchistes espagnols et le pouvoir* (De Spaanse anarchisten en de macht), Parijs 1969, blz. 93.

en die daarbij - als het even kon - de arbeiders zou weten te manipuleren en in haar greep kon houden. Dit is er de oorzaak van geweest, dat al geruime tijd eerder, in Frankrijk, wat daar 'syndicalisme revolutionnaire' heette, zijn invloed en betekenis langzaam verloren. Om dezelfde reden werd, op een veel later tijdstip, in Spanje de CNT verdrongen door de sociaal-democratische UGT.

Hieraan moet natuurlijk terstond worden toegevoegd, dat de maatschappelijke instellingen en instituten geen plotselinge dood sterven. Hun sterven is een *proces*. De CNT is niet gestorven omdat Féderica Montseny en Juan Garcia Oliver toetraden tot de regering-Caballero. Zij is evenmin gestorven als gevolg van de houding die zij in 1937 innam tijdens de beslissende meidagen. Het is omgekeerd: dat Montseny en Oliver minister zijn geworden, dat Montseny haar uiterste best gedaan heeft om te bewerkstelligen dat de arbeiders van Barcelona hun wapens zouden neerleggen, het waren niet anders dan twee etappen, twee fasen als men wil, in het stervensproces van de CNT en de FAI dat al geruime tijd aan de gang was. Het waren fasen waarvan - om met Lorenzo te spreken - andere "buitelingen" het voorspel hadden gevormd.

Ziedaar de reden, dat naar onze mening bij de uiteindelijke loop der ontwikkeling niet van een "verraad" van de CNT kan worden gesproken. Nogmaals, het was een logische gang van zaken. Op een gegeven moment kon - gevolg van de maatschappelijke omstandigheden - de mythe het wezen van de CNT niet meer, of niet afdoende meer verhullen. Het gevolg was, dat mythe en schijn hoe langer hoe meer verbleekten. Dat betekende allerm minst, dat de CNT zich losmaakte van haar verleden. Integendeel zij toonde wat zij in wezen in dat verleden altijd al was geweest.

- o -

HIJ HEEFT NERGENS SPIJT VAN MAAR SCHAAMT ZICH TOCH

ACHTTTIEN jaar was de in 1931 geboren André Roelofs toen hij in 1949 lid werd van de CPN. Meer dan dertig jaar lang is hij lid van die partij gebleven. In 1983 hield hij het voor gezien. In 1988, 57 jaar oud, werd hij redacteur van *De Volkskrant*. Dat is hij gebleven totdat hij onlangs met pensioen ging. Ter gelegenheid van zijn afscheid werd hij voor dat blad geïnterviewd. Het interview verscheen op zaterdag 13 juli j.l.

Of hij, zo vroeg de interviewer, er geen spijt had, dat hij het grootste deel van zijn leven gewijd had aan iets, dat 'een leugen was gebleken'? "Nee", zei Roelofs, "geen spijt en geen berouw." Of hij zich niet schaamde? Dat wel. Roelofs antwoordde, dat hij zich zelfs "zéér" schaamde! De zeer voor de hand liggende vraag, waarover hij zich dan wel te schamen had, als er werkelijk niets was, dat hem berouwde of speet, die vraag die iedereen zich zou hebben gesteld, stelde de interviewer niet. En evenmin vroeg hij hoe of het met elkaar te rijmen viel, dat Roelofs zonder enige spijt was, doch tevens opmerkte, dat "het aan je vreet als je er achter komt dat je ernaast hebt gezeten."

In maart 1843 schreef de 25-jarige Karl Marx aan zijn vriend Arnold Ruge: "Schaamte is een soort van woede van degene die in zichzelf keert." Bij Roelofs is er geen spoor van enige woede te bekennen. Integendeel! De jaren in de CPN beschouwt hij niet als verloren jaren. Ze waren volgens hem heerlijke jaren, "een groots experiment in idealisme." Onder 'zich schamen' verstaat Roelofs kennelijk iets anders dan

degene, waarop hij en zij die jarenlang zijn partijgenoten waren zich steeds weer beriepen.

De zojuist geciteerde woorden hebben op Roelofs kennelijk nooit veel indruk gemaakt. Het is trouwens de vraag of hij ze ooit onder ogen heeft gehad. Waarschijnlijk niet. "Van Marx wisten we eigenlijk niet zoveel", vertelde hij zijn interviewer. "Van Lenin ook niet. Stalin, de grote leermeester, had het allemaal op een rij gezet voor ons."

Grote leermeester? Stalin, zo lichtte Roelofs toe, "heeft een paar heel knappe boeken geschreven . . ." Dat deze boeken, die merendeels verschenen toen hij nog niet geboren was, al terstond door diverse kenners werden gekraakt, daarvan heeft Roelofs kennelijk nooit weet gehad en tot op heden kennelijk geen weet gekregen.

Al in het begin van de jaren '20 werd er, niet door vertegenwoordigers van de bourgeoisie maar binnen de meest radicale vleugel van de arbeidersbeweging, scherpe kritiek geuit op het bolsjewisme. In de eerste helft van de jaren '30, zo omstreeks de tijd van Roelofs geboorte, verschenen er publicaties - van de hand van marxisten als Souvarine of geschreven door arbeiders als Maurice Yvon - waarin zonder omwegen dezelfde feiten op een rijtje werden gezet die later door Chroestsjov werden genoemd. Dat het meer dan dertig jaar vóór diens zogenaamde 'onthullingen' bijvoorbeeld al bekend was, dat Stalin door Lenins weduwe Kroepskaja "een misdadiger" was genoemd, het werd allemaal niet opgemerkt door de dromers waarvan het, gelet op Roelofs' woorden, in de CPN wemelde.

De CPN bestaat niet meer, maar de dromers zijn er nog altijd. André Roelofs, nog altijd niet geheel wakker, is er een van. "Vroeg of laat", heeft hij gezegd, "is er het moment waarop de schellen van de ogen vallen." Men kan zeggen, dat dit moment er voor hem laat was, ruim zestig jaar nadat aan anderen die minder naïef en goedgelovig waren en ook - naar men mag aannemen - meer kennis van zaken hadden de waarheid niet langer verborgen bleef. Maar men kan ook zeggen, dat hem de schellen niet echt van de ogen zijn gevallen maar hooguit slechts gedeeltelijk. Hij is - zoals wij het zien - uit de CP gestapt naar aanleiding van inderdaad zeer belangrijke bijzaken, maar niet omdat hem na meer dan dertig jaar de hoofdzaken, opeens duidelijk werden.

"Ik was", aldus Roelofs, "tot de conclusie gekomen, dat niet alleen Stalin verkeerd was, maar ook Lenin." Naar onze overtuiging heeft hij wel beseft d á t er iets verkeerd was, maar heeft hij er nog altijd geen flauw idee van w á t er verkeerd was.

"Het was heerlijk", zei hij tegen zijn interviewer, "om in het communisme te geloven." Voor hem ging het om 'een geloof', niet om enig inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling en de maatschappelijke werkelijkheid. Misschien ligt hier de reden, dat hij zo 'laat' met het bolsjewisme heeft gebroken. Hij 'geloofde' en zoals bekend is: zij die geloven haasten niet!

- o -

HET INDIVIDUALISME VAN ANTON CONSTANDSE

OP 10 SEPTEMBER 1994 hield Hans Ramaer te Rotterdam onder bovenstaande titel de 'Anton Constandse-lezing'. Het anarchistisch tijdschrift *'De As'* heeft in 1995 deze lezing als brochure uitgegeven en het moet worden gezegd dat het een lezenswaardige brochure is. Wij althans hebben haar met veel plezier gelezen. In 23 pagina's wordt de levensloop van Constandse beschreven.

Ramaer heeft Constandse de laatste twaalf jaar van diens leven van zeer nabij meegemaakt, maar heeft niet verzuimd ook de activiteiten van Constandse in de jaren daarvoor onder de aandacht te brengen. En aan activiteit heeft het Constandse nooit ontbroken.

Ook wij hebben Constandse heel goed gekend, al was het de Constandse in zijn rebelse jaren. Na de tweede wereldoorlog hebben we geen contact meer met hem gehad, maar we hebben wel zijn levensloop gevolgd. En we zijn het met Ramaer eens: hij was een zeer beminnelijk mens, een begenadigd spreker met grote kennis van zaken. Ook wij hebben altijd een hoge dunk van hem gehad. Maar dat wil niet zeggen, dat wij kritiekloos waren. Integendeel, wij zijn nog steeds van mening dat zijn verdwijnen uit de anarchistische beweging niet zo was als het behoorde te zijn.

Wij verwijten hem niet, dat hij toen koos voor de liberale democratie, maar wel dat hij zijn kameraden en vrienden in het ongewisse liet waaróm hij de anarchistische beweging verliet. Geen van zijn vroegere medestanders begreep iets van zijn verdwijning uit de beweging die hij altijd met hart en ziel had gediend. Pas vele jaren na de tweede wereldoorlog maakte de motieven van zijn overstap naar de liberale democratie bekend.

Dit is - ondanks onze waardering - iets dat we missen in de lezing van Ramaer. Hij stipt de verandering in het denken van Constandse wel aan, maar zeer terloops. Zo zegt hij bijvoorbeeld (pag. 5): "En toen de oorlog al zijn schaduwen vooruit wierp besloot Constandse de nu onvermijdelijke keuze te maken - overigens zonder het anarchisme als idee te verloochenen. Een keuze voor de liberale democratie als bolwerk tegen de barbarij."

Waarom, zo vragen wij, was die keuze onvermijdelijk? Hebben niet velen geweigerd die keuze te maken, omdat ze geen partij wilden kiezen in een kapitalistische oorlog die de hunne niet was? Zeker, voor Constandse was die keuze wellicht onvermijdelijk omdat hij een teleurgestelde idealist was. Maar de gronden waarop hij zijn keuze maakte waren, wat ons betreft, van een bedenkelijk gehalte.

"Een keuze voor de liberale democratie als bolwerk tegen de barbarij", natuurlijk, dat klinkt heel mooi, maar het wekt de indruk dat de strijd van de geallieerden tegen het nazisme van het Derde Rijk een ethische oorlog was. Niets was echter minder waar. Geen van de geallieerde deelnemers aan de tweede wereldoorlog heeft de strijd tegen Nazi-Duitsland aangebonden uit ethische of humanitaire overwegingen. Het was een doodgewone kapitalistische oorlog, met als oogmerk: afzetgebieden en invloedsferen. Aan ethiek en humanisme hadden ze maling.

Hadden niet vrijwel alle deelnemende 'liberaal-democratische' landen hun eigen onderdrukkingsterrorisme? Engeland in Azië en Afrika, Nederland in Nederlands-Indië, Frankrijk in Afrika. Allemaal hadden ze wat het barbarisme betreft hun sporen verdiend. Frankrijk zou in de beginjaren zestig, in de Algerijnse oorlog, nog eens laten zien, dat ethiek en humanisme in geen enkele oorlog een rol spelen. De Verenigde Staten maakten het wel zeer duidelijk, niet alleen met de oorlog in Vietnam, maar ook door zowel in Latijns-Amerika als in bepaalde Europese landen (Griekenland en Turkije o.a.) dictatoriaal heersende machten te steunen of in het zadel te helpen.

En waren de terreurbombardementen op Duitse steden, waarvan vrijwel alleen vrouwen, kinderen en grijsaards het slachtoffer waren, niet barbaars? Met grote precisie werden de bombardementen uitgevoerd, maar er is geen enkele spoorweg waarlangs de joden naar de vernietigingskampen werden gevoerd gebombardeerd.

En, zo vragen wij ons af, waren de Russische bolsjewiki ook strijders tegen het

nazi-barbarisme? Dat zal Constandse zelf, die wij het stalinisme meer dan eens hebben horen bestempelen als 'rood fascisme' toch niet geloofd hebben. Of toch wel? Opmerkelijk is, dat hij vriendschappelijke betrekkingen onderhield met de bekende stalinist Henk Gortzak. Die bestempelde in zijn autobiografie *Hoop zonder illusies* (1985) de Oost-Duitse opstand van 1953 en de Hongaarse revolutie van 1956 nog altijd als 'contra-revolutionair'.

Bij de zeventigste verjaardag van Henk Gortzak was ook Anton Constandse aanwezig. Hij schreef in het *liber amicorum* zeer lovende woorden over de strijd van Gortzak tegen het Duitse en Spaanse fascisme. Wij geloven echter dat diens strijd tegen het Duitse fascisme meer een strijd was vóór het 'rode fascisme' van het bolsjewistische Rusland. En wat Gortzaks strijd tegen het Spaanse fascisme betreft: was Constandse vergeten, dat het de bolsjewieken waren die beslist géén sociale revolutie in Spanje wilden? Dat zijn toenmalige geestverwanten, de anarchisten en de anarcho-syndicalisten, op z'n felst werden bestreden en zonodig gelijkwideerd? Is hij daar zelf niet getuige van geweest in mei 1937?

De strijd van Gortzak was niet zozeer tegen het fascisme gericht, maar meer tegen alles wat en tegen iedereen wie het stalinisme onwelgevallig was. Constandse zag in Gortzak blijkbaar nog steeds een strijdbare 'socialist'. Maar voor de arbeiders geldt van zulke strijders: "Hoedt u voor uw vrienden, met uw vijanden speelt u het zelf wel klaar."

Ramaer noemt vier figuren voor wie Constandse grote bewondering had, namelijk Ibsen, Nietzsche, Heine en Multatuli. Hij voegt daar even later nog Bakoenin en Max Stirner aan toe. "Opmerkelijk is", zegt Ramaer, "dat bijna al die negentiende-eeuwse vrijgeesten min of meer een *dédain* voor de massa hadden. Daardoor was er bij Constandse - die aanvankelijk zijn hoop gevestigd had op een zelfbewust proletariaat - sprake van een zekere ambivalentie. Wat hij in wezen beoogde was een aristocratie van de geest, vrije persoonlijkheden die als een verlichte elite de maatschappij naar grotere redelijkheid en zedelijkheid zouden leiden."

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Constandse in 1965 in *De Gids* schreef: "... het proletariaat is verburgerlijkt ... West-Europa is contra-revolutionair geworden, het proletariaat inbegrepen." Opmerkelijk is hierbij, dat voor het niet uitkomen van bepaalde verwachtingen en dromen altijd de schuld op de schouders van de arbeiders wordt gelegd. Het lijkt of het eigen geweten moet worden ontlast.

Wat niet begrepen wordt is, dat de arbeiders nooit voor idealen in strijd gaan. Als ze de strijd aangaan, dan is het voor hun directe belangen en die strijd kan, bij verbreding en verdieping, het maatschappelijk stelsel doen wankelen. Daarom is alléén de arbeidersklasse revolutionair.

Wat Constandse ook blijkbaar nooit begrepen heeft is, dat maatschappelijke omwentelingen nooit het gevolg zijn van de activiteiten der idealisten, nooit het werk van een 'geestelijk verlichte aristocratische elite'. Zij zijn alleen het gevolg van een belangenstrijd, van een botsing der klassebelangen. Bij die belangenstrijd spelen idealen geen rol, en al helemaal niet bij de arbeiders. Arbeiders houden er geen ideologie op na. Dat is namelijk voorbehouden aan de intelligentsia.

Wij mochten Constandse graag om zijn beminnelijkheid; we bewonderden hem vanwege zijn welsprekendheid en zijn grote kennis. We lazen zijn geschriften en boeken met plezier, ook al waren we het er niet altijd mee eens. Hij schreef altijd in een heldere en een duidelijke taal. Zijn overgang van het anarchisme naar de liberale democratie kunnen we echter alleen maar verklaren uit een tekort aan begrip van de

historische werkelijkheid. We menen dat Ramaer, in zijn overigens aantrekkelijke brochure, wat al te gemakkelijk is heengestapt over die opmerkelijke overstap van Anton Constandse. (J.M.)

- o -

KRITISCH COMMENTAAR BIJ EEN KRITIEK

ZELDEN hebben wij een boekbespreking in een dagblad met zoveel stijgende verwondering, om niet te zeggen verbijstering gelezen als die, geschreven door Guus Middag, van de door Herman de Liagre Böhl geschreven biografie van Herman Gorter. Zij verscheen op 12 juli j.l. in het *Cultureel Supplement* van *NRC/Handelsblad*. Het enige daarin wat ons eigenlijk niet verwonderde was de ruitelijke erkenning van de recensent, dat zijn kennis van wat hij noemde 'het post-sensitivistische leven van Gorter'¹ slechts "gebrekkig" is. Zou het met die kennis beter gesteld zijn, dan zou hij - mag men aannemen - aan het door hem besproken boek minder "verdiensten" hebben toegekend en meer oog gehad hebben voor opvallende gebreken, welke nou niet direct aanleiding geven om de auteur ervan een "behoedzame benadering" en "voorzichtigheid" toe te schrijven.

Dat De Liagre Böhl meer dan eens de plank mis slaat, zowel in het hoofdstuk over de partijtwisten in de SDAP als op diverse andere plaatsen, dat zijn onder meer de dingen waarop wij eerder al onze lezers hebben gewezen en die het besproken boek ontsieren². Het zijn stuk voor stuk dingen waaruit nu niet direct de zorgvuldigheid blijkt die de schrijver van de bespreking meent te constateren.

Vanzelfsprekend kan men een recensent met gebrekkige kennis niet kwalijk nemen dat hem tal van enormiteiten zijn ontgaan. Maar het niveau van zijn bespreking wordt er wel door aangetast.

Wij hebben ons, zoals gezegd, bij het lezen van die welke Guus Middag schreef verwonderd. Wat bewoog hem om, geheel strijdig met dat wat hij er verderop over schrijft, van "de goede zaak van het radencommunisme" te spreken? Zijn kennis daarvan komt ons nog beperkter voor dan die welke hij kennelijk van Gorter heeft. Tegen het einde van zijn beschouwing noemt Middag - en dat blijkbaar in navolging van voor-aanstaande bolsjewiki - de aanhangers van deze stroming "een stelletje sektariërs". Wij hebben er in het vorige nummer van *Daad & Gedachte* al op gewezen, dat serieuze geschiedschrijvers van de arbeidersbeweging de onhoudbaarheid van dergelijke beweringen overtuigend hebben aangetoond.

Dat, zoals Guus Middag beweert, "door de naspeuringen van De Liagre Böhl Gorters reis naar Rusland [in 1920] allerminst onopgehelderd is gebleven" is wederom een wonderlijke uitspraak. Immers al in 1964 (!) werd die reis door Jenne Clinge Doorenbos beschreven in haar boekje "Wisselend Getij" en dat nog wel in bewoordingen die praktisch niet of nauwelijks verschillen van de woorden die De Liagre Böhl er aan heeft gewijd.

1) In zijn jonge jaren schreef Gorter gedichten die duidelijk zijn emoties vertolkten en daarom bekend staan als sensitieve verzen. Met het 'post-sensitivistische leven' bedoelt de recensent de latere jaren van Gorter.

2) Zie D&G van mei j.l., blz 2e.v..

Wonderlijk is ook, dat Guus Middag blijkens de aanhef van zijn stuk nog altijd van mening schijnt te zijn geweest, dat literatuurhistorici tot op heden de mening zijn blijven koesteren, dat er aan Gorters dichterschap met zijn "beking" tot het socialisme een einde zou zijn gekomen, een mening die "door De Liagre Böhl drastisch bijgesteld" zou zijn. Dat, ofschoon met die mening al in 1934 de vloer werd aangeveegd in een dissertatie van wijlen J.C. Brandt Corstius.

Guus Middag heeft, bepaald niet geheel ten onrechte, de door De Liagre Böhl geschreven Gorterbiografie "rommelig" genoemd. Mogelijk is dientengevolge ook zijn beschrijving ervan rommelig en onevenwichtig geworden. Dat mede en niet in de laatste plaats echter ook door weinig terzake dienende uitweidingen gevuld met vragen die, naar zijn zeggen, in de biografie onbeantwoord blijven. Of elke lezer zich dat soort vragen zal stellen valt te bezien. Dat men nog in het geheel geen grondig kenner van Gorter hoeft te wezen om bij sommige ervan de wenkbrauwen te fronsen, staat wel vast.

- o -

NOG EEN KEER DE STAKING IN DETROIT

DE TWEE artikelen over de krantenstaking in Detroit die wij plaatsten in het juni- en het julinummer van *Daad & Gedachte* bevatte tot onze spijt twee onjuistheden. De namen van de kranten, die door de staking werden getroffen, zijn ons door onze Amerikaanse correspondent verkeerd opgegeven. Hij noemde *The Free Press* en *The Journal*. Het blijkt dat *The Journal* een krant is die door de stakers zelf wordt uitgegeven. In plaats van *The Journal* luidt de goede naam van de krant waarbij gestaakt wordt *Detroit News*.

- o -

EEN FOUTIEF GIRONUMMER

In het julinummer van *Daad & Gedachte* werd meegedeeld, dat het door Hanneke Willemse geschreven boek *Gedeeld verleden*, waarin de herinneringen van Spaanse anarcho-syndikalist aan de burgeroorlog van 1936-1939 staan opgetekend, te verkrijgen is door overmaking van het bedrag van 55 gulden (inclusief de verzendkosten) op haar girorekening t.n.v. Hanneke Willemse, Johan Keplerstraat 43'', 1098 HJ Amsterdam. Helaas is het in het julinummer vermelde gironummer niet helemaal correct. Het juiste gironummer is: 7 3 5 3 5 4 4.

- o -